

Kantakieli kielihistorian peruskäsitteenä

Henkítieteiden olemuksen mukaisesti niiden varsinainen perusmetodi on luonteeltaan historiallinen, sillä sellaisia säännönmukaisuuksia, joiden varaan ennustamiseen pyrkivät luonnontieteet rakentavat, ei niiden piirissä tunneta. Kielitieteeseen sovellettuna tämä väite ei kuitenkaan merkitse sitä, että kieltä, ihmisen merkillisintä ja tehokkainta välinettä, ei voisi ja saisi tarkastella kiinnittämättä aina huomiota sen historiaan. Kielet ovat omalaa tuisia järjestelmiä ja niiden ajan virrasta abstrahoitujen struktuurien ja osien funktioiden kaikinpuolinen selvittäminen on ensiarvoisen tärkeä tieteellinen tehtävä. Kielihistoria tarjoaa kuitenkin jatkuvasti kielitieteen keskeisen mielenkiinnon kohteeksi loputtoman määrän konkreettisia tutkimustehtäviä, joiden unohtaminen merkitsisi samaa kuin että vapaaehtoisesti luopuisimme siitä kiihokkeesta, minkä kielen arvoitus älylliselle uteliaisuudellemme tarjoaa. Mutta vaikka kielihistoria onkin tässä suhteessa hyvin puolustanut asemaansa, se on sen sijaan nykyaikaisessa periaatekeskustelussa jäänyt pahasti syrjään. Kielihistoriallisen tutkimuksen vaarana näyttääkin olevan, että se helposti supistaa harrastuksen alan pienimpään mahdolliseen ja vieroksuu kaikkea teoreettista ja filosofista pohdiskelua. Toisaalta se kuitenkin vapauttaa ihmishengen siitä skolastiikasta, joka vaanii kaikkea historiaa-vastustavaa ja hedelmättömiä määritelmiä ja luokitteluja suosivaa asennoitumista.

Se teoreettinen pohja, jolle kielihistoriallinen tutkimus huomattavaksi osaksi rakentaa, ei ole niin luja, ettei se vaatisi jatkuvaa tarkkailua. Niinpä itse historian käsite, jota kielihistoriallisessa tutkimuksessa taajaan käytetään tai ainakin edellytetään, on monessa suhteessa epäselvä. En tarkoita tässä tuttua dualismia, joka on kaikkialla vastassa, kun käytämme historia sanaa. Vaikka puhuessamme äännehistoriasta ja yleensäkin kielihistoriasta tavallisesti tarkoitamme niitä käsityksiä, joita tutkimuksen tuloksina on esitetty tai pyritään esittämään, niin emme kielentutkimuksessakaan voi rajoittaa historian käsitettä pelkästään tällaiseen subjektiiviseen aspektiin. Itse menneisyys sellaisenaan on kuitenkin se kohde, jonka perille yritämme päästä. Mutta juuri tässä objektiivisessa, siis itse varsinaisia tapahtumia tarkoittavassa mielessä, historia on tieteessämme erittäin epämääräinen käsite. Näin on laita erityisesti juuri suomalais-ugrilaisessa tutkimuksessa, jossa kaikki historialliset lähteet ovat hyvin nuoria, vain muutaman sadan vuoden takaisia. Johtopäätöksemme

nojautuvat siihen aksiomiin, että kaikki kielet saavat kiittää olemassaolostaan katkeamatonta perinnettä, joka vie mittaamattomien aikaetaisyyksien taakse ja että menneisyys muodossa tai toisessa elää niissä kaikissa. Tavallisesti joudumme kutsumaan historiaksi sellaista, mikä ei ankarassa mielessä käsitettyä objektiivista historiaa olekaan. Puhumme myöhäiskantasuomesta, suomalais-ugrilaisesta kantakielestä jne. useinkaan muistamatta, että nämä ajat ja aikakaudet ovat erinomaisen epämääräisiä, vieläpä niin epämääräisiä, ettei meillä ole oikeutta hämmästellä, vaikka jotkut tutkijat suhtautuisivat niihin suorastaan kielteisesti. Eihän kukaan ole pystynyt todistamaan, että esim. myöhäiskantasuomi olisi ollut olemassa varsinaisena historiallisena todellisuutena, varhaisemmista kantakielen asteista puhumattakaan. Nehän ovat kaikki loppujen lopuksi eräänlaisia teoreettisia selityspenusteita, joiden avulla voimme mahdollisimman yksinkertaisella tavalla kuvata ja selittää havaittavissa olevan nykyisen todellisuuden moninaisuutta ja sen syntyä. Mutta jokainen käytännön tutkija tietää omasta kokemuksestaan, että edes likimainkaan täydellistä selityspenustetta ne eivät ole voineet antaa.

On huomautettu siitä, että tieteemme kulmakivenä oleva, rekonstruktioihin pyrkivä vertaileminen edellyttää yhtenäisen kantakielen käsitettä. Muutenhan emme pääse täsmällisiin tuloksiin. Jos näet vertailussamme joudumme johtamaan käsityksemme mukaan yhteen kuuluvat muodot kahdesta tai useammasta lähtömuodosta, se merkitsee itse asiassa, että epäsuorasti tunnustamme todetun moninaisuuden yhä edelleen jäävän arvoitukseksi. Jokainen tietysti ymmärtää nykyään, että kantakielessä, olipa se mikä tahansa, on ollut murteita niin kuin kaikissa tunnetuissa kielissä. Mutta siitä huolimatta tämä selviö on tieteellistä ankaruutta tavoittelevalle tutkimukselle vaikea kompastuskivi. Erityisen vaikea tämä kompastuskivi on silloin, kun kantakielen rekonstruktioita pidetään historiallisen tutkimuksen tärkeimpänä tavoitteena.

Leskien ajoista lähtien on jatkuvasti toistettu, että mitään sovittamatonta ristiriitaa ei ole Schleicherin sukupuuteorian ja Schmidtin aaltoteorian välillä, josta Leskien käytti oikeastaan asianmukaisempaa siirtymäteoria («Übergangstheorie») -nimitystä. Mutta käytännön kielihistorioitsijaa ei auta sanottavastikaan se, että hän tietää, mitkä ne periaatteet ovat, joiden mukaan kielten differentioituminen pääasiallisesti tapahtuu, jollei hän pysty niitä vakuuttavasti soveltamaan konkreettisiin yksityistapauksiin. Muussa tapauksessa ristiriita jää pysymään. Vaikka voidaankin pitää varmana, että jokin oletettu kanta-kieli on ollut tunnettujen kielten tapaan eräänlainen kontinuum, jossa kaikkia osia yhdistävien piirteiden ohessa on ollut sellaisia, jotka ovat olleet yhteisiä vain erälle toisiaan lähellä oleville osille, niin ei tästä voi vielä tehdä sitä johtopäätöstä, että murteiden jatkuvakin differentioituminen kohti itsenäisiä kielimuotoja olisi tapahtunut juuri aaltoteorian mukaisesti, ts. niin että kontinuu-

miin olisi muodostunut selviä rajoja lukuisien siirtymämurteiden hautaannuttua voimakkaammiksi käyneiden naapurimurteiden alle. Historia on voinut pirstoa kielialueen hyvinkin oikullisesti ja usein hyvin nopeastikin sekä tuoda toistensa naapuruuteen alkuaan varsin etäällä olleita murteita. Aalto- ja sukupuuteoria kiinnittävät kyllä tutkijan huomion erilaisiin mahdollisuuksiin, mutta niistä voi tulla myös Skylla ja Kharybdis. Yhtenäisen kantakielen edellyttäminen antaa vertailulle metodista lujuuutta. Mutta sillä suunnalla vaanii myös pingottunut kaavamaisuus ja väkivaltaisten selitysten houkutus. Jos taas kevyesti viittaamme siihen, että aina kun emme pysty yhtenäistä kantamuotoa rekonstruoimaan, kysymyksessä on aaltoteorian mukainen kantakielen murteiden moninaisuus, se merkitsee metodisen otteen hölymistä ja liikkumatilaa kahlehtimattomalle mielikuvitukselle.

Periaatteellisesti on käsittääkseni tärkeätä todeta, että mitä läheisempi operaatioidemme kohteena oleva kantakieli ajallisesti on, sitä helpommin sen kesto on rajoitettavissa sekä menneeseen että nykyiseen päin. Niinpä esim. myöhäiskantasuomi voidaan rajoittaa tiettyjen äänteenmuutosten väliin, ja kaikki mitä siitä kykenemme todennäköisyyspäätelmien nojalla väittämään, on varmaan myös lähellä historiallista todellisuutta. Mitä etäisemmästä kantakielestä on kysymys, sitä epämääräisemmiksi käyvät rajat kaikkiin suuntiin ja sitä pitemmäksi kysymyksessä olevan periodin todennäköinen kesto. Rekonstruktioitamme uhkaa aina anakronismin vaara. Voi sanoa, että kantakielen käsitteen arvo on kääntäen verrannollisessa suhteessa aikaan: mitä etäisempi kantakieli on, sitä vähäisempi sen tieteellinen (ja nimenomaan operationaalinen) arvo on.

Ei suinkaan johdu yksinomaan tutkimuksen tasosta, vaan itse asioidenkin luonnosta, että mahdollisuudet soveltaa sukupuuteoriaa ja aaltoteoriaa ovat erilaiset, kun ovat kysymyksessä toisaalta itämerensuomalaisten kielten kokonaisuus, joka siis on varsin läheisten sukukielten muodostama, ja toisaalta suomalais-ugrilaiset tai uralilaiset kielet, joiden oletettu alkuyhteys on vietävä monen tuhannen vuoden taakse. Mikään sukupuupiirros ei anna oikeaa kuvaa nykyisten itämerensuomalaisten kielten keskinäisistä suhteista. Suoranaisena kantakielen jatkajana ei voi pitää ainuttakaan niistä. Kaikki ovat enemmän tai vähemmän moninaisten murresekaannusten tulosta. Tutkimuksen on useissa tapauksissa onnistunut kielimaantieteellisten menetelmien avulla valaista tapahtunutta kehitystä, ja varmaan tällä tiellä aineksen kasvaessa ja tieteen edistyessä päästään vielä pitkälle eteenpäin. Vaikeudet ovat kuitenkin erittäin suuret. Niin selvää kuin esim. onkin, että pohjois- ja etelävirot muodostavat niin läheisen yhteyden, että niiden tieteellinen käsittely voidaan luontevasti suorittaa yhdessä, ei tämä vielä merkitse sitä, että ne todella olisivat ilman muuta johdettavissa yhteisestä kantavirosta. Etelävirossa on näet eräitä piir-

teitä, jotka viittaavat vanhempaankin aikaan kuin myöhäiskantasuomeen. Muistettakoon merkillistä seikkaa, että eteläviro ainoana itämerensuomalaisten kielten joukossa tekee eron alkuperäisten *kt* ja *st* yhtymien käsittelyssä kaikkien muiden edellyttäessä myöhäiskantasuomalaista *ht* yhtymää kummassakin tapauksessa. Jotakin peräti vanhaa on siis etelävirossa voinut säilyä, vaikka sitten varsinainen virolaisuus onkin peittänyt suurimman osan allensa. Aivan selvää on, että nykyiset merilappalaismurteet on luettava ruijanlappiin, siksi ilmeisiä ovat kaikki yhtäläisyydet. Vain joitakin vähäisiä poikkeamia esiintyy, mutta ne ovatkin senlaatuista, että merilappalaisten murteiden selittäminen kantaruijanlapin suoranaisiksi jatkajiksi ei ole mahdollista. Kuten on osoitettu, on syytä liittää merilappalaiset murteet niiden alkuperää ajatellen lähemmäksi itälappalaisia murteita. Juuri eteläviro ja merilappalaismurteet ovat mielestäni erinomaisen valaisevia esimerkkejä siitä, miten alkujuuriltaan verrattain kaukaiset murteet voivat siinä määrin menettää vanhoja erikoispiirteitään, että ne vain vaivoin erottuvat ympäristöstään. On ymmärrettävää, että kun jo suhteellisen lähellä menneisyydessä olosuhteet ovat olleet niin monimutkaiset ja kirjavat, että ylimalkaisenkaan esityksen laatiminen esim. myöhäiskantasuomen murteista ei voi nousta arveluja pätevämmälle tasolle, asiain tila tulee suorastaan toivottomaksi, kun siirrymme etäisiin aikoihin. Tehkäämme pieni ajatuskoe. Kuvitelkaamme, että nykyisistä itämerensuomalaisista kielistä vain eteläviro ja äänisvepsä olisivat säilyneet jälkimaailman tietoon, ja lisäksi esim. etelälappi lapin kielen laajasta perheestä. Verratessaan näitä kieliä toisiinsa tutkija ei voi tulla muuhun tulokseen, kuin että ne palautuvat kaikki yhteiseen kantakieleen, mutta kuitenkin niin, että etelälappi on eronnut aikaisemmin, viron ja vepsän muodostaessa tämän jälkeen vielä suhteellisen kauan eheän yhtenäisyyden. Tutkija piirtäisi käsitystensä mukaisesti sukupuun, joka osoittaisi haarautumisen kronologian. Mitä tällaisesta kuvasta olisi sanottava, jos vertaamme sitä tosiasiallisesti käytettävissämme oleviin tietoihin? Virheelliseksi sitä ei voi väittää. Sen sijaan monilukuisten yksityiskohtien tulkitseminen muodostuisi peräti toisenlaiseksi kuin meidän nykyinen kuvamme edellyttää. Tällaisilla ajatuskokeilla ei ole tietenkään mitään varsinaista käytännöllistä arvoa, mutta fennougristiikan alalla työskentelevä komparatisti voi saada niistä paljon miettimisen aihetta. Kuvamme siitä prosessista, jonka tuloksena uralilainen kantakieli on vähitellen differentioitunut nykyiseksi suomalais-ugrilaisiksi ja samojedilaiskieliksi, ei koskaan voi tulla yksityiskohtaisen selväksi. Se jää kaavamaiseksi, vaille todellisen historian värikylläisyyttä ja oikullisuutta. Mutta voimme luottaa siihen, että ankara, kriittinen ja mahdollisimman perusteellinen vertailu sittenkin pystyy valaisemaan tapahtunutta joitakin olennaisilta osilta.

Kun puhutaan Schleicherin sukupuun- ja Schmidtin aaltoteoriasta, on mie-

lestäni aivan liian usein unohdettu eräs kolmaskin näkökohta, jota erityisesti A. Meillet on selvitetty ja joka ilmeisesti on yhtä tärkeä. Se on konvergenssin, samanlaisiin tuloksiin johtavan rinnakkaiskehityksen periaate. Se tosin on omansa yhä enemmän hämmentämään ja saattamaan kielihistorioitsijan uusiin vaikeuksiin, mutta sen syrjijäminen merkitsee ehdottomasti yksipuolista asennoitumista.

Jos toteamme esim. suomesta ja lapista sellaisen ilmiön, jota ei tavata muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä ja jota hyvillä perusteilla on syytä pitää vain näille kielille kuuluvana uudismuodosteena, innovaationa, niin sen selittäminen on mahdollista periaatteessa ainakin kolmella tavalla. Ensinnäkin voimme palauttaa sen suomen ja lapin yhteiseen kantakieleen, mikä tietysti on varsinaisen sukupuuteorian mukainen selitys. Kielimaantieteen opetuksista, jotka muuten asiallisesti täydentävät Schmidtin aaltoteoriaa, tiedämme, että jokin ilmiö saattaa levitä kielimuodosta toiseen, vaikka differentioituminen olisi muuten ennättänyt jo sangen pitkälle. Tässä tapauksessa puhumme mielellämme lainasta. Mutta on vielä kolmaskin mahdollisuus, sillä samantapaisten edellytysten vallitessa voidaan päätyä eri tahoilla samanlaisiin tuloksiin. Meillet sanoo, että kielen differentioituessa saattaa, jos kielen tyyppi ei muutu, rinnakkaiskehitys viedä vieläpä aineellisia yksityiskohtia myöten samanlaisiin tuloksiin. Ajatelkaamme sellaista ilmiötä kuin astevaihtelu, joka on hyvin samanlainen lapissa ja suomessa, vaikka selviä erojakin on. Jollei se ole urahilaista perua, niin se on suomalais-lappalainen innovaatio. Se on siinä tapauksessa voinut kehittyä jo suomalais-lappalaisen kantakielen aikana, jolloin murteiden differentioituminen ei ollut vielä ennättänyt sanottavan pitkälle. Mutta se on tietysti voinut syntyä vasta sen jälkeen, kun lapista ja suomesta oli kehittynyt toisistaan selvästi poikkeavia kieliä. Tässä tapauksessa se tietysti voisi olla lainaa. Se olisi alun perin syntynyt jommassakummassa kielimuodossa ja sitten kulkeutunut kielialueelta toiselle. Mutta se voi olla myös rinnakkaiskehityksen tulosta. Samanlaisista edellytyksistä lähtien on kummallakin taholla voitu itsenäisesti päätyä astevaihteluun, jota hyvin voisi pitää samanlaisten painotussuhteiden seurauksena. Konvergenssin mahdollisuutta ei mitenkään voi tässä tapauksessakaan ennalta kieltää. Mutta periaatteiden ristiaallokossa on asioita tarkastettava tapaus tapaukselta, sillä periaatteet sinänsä eivät anna meille ratkaisua. Haluaisin tässä yhteydessä pohtia erityisesti eräitä konkreettisia tapauksia, jotka mielestäni ovat omansa luomaan valaisua yllä esitettyyn.

Suomalais-ugrilaisessa kieliperheessä muodostavat tšeremissi, mordva, suomi ja lappi kokonaisuuden, joka monessa suhteessa erottuu muista suomalais-ugrilaisista kielistä. Kun eräät näitä kieliä yhdistävät muoto-opin ilmiöt ovat senlaatuista, että niitä ei tavata muissa suomalais-ugrilaisissa kielissä, ja

kun ne vaikuttavat kantasuomalais-ugrilaisen ajan jälkeen syntyneiltä, siis innovaatioilta, lienee aihetta puhua näiden kielten yhteisestä kannasta. Lappi ja suomi osoittavat kuitenkin tämän lisäksi niin monia yhteisiä piirteitä, että näyttää sitä paitsi välttämättömältä puhua erityisestä suomalais-lappalaisesta kantakielestä. Tämä ajatus ei ole kuitenkaan kaikkien tutkijoiden hyväksymä, sillä käsitykset lapin kielen asemasta ovat aikojen kuluessa poikenneet jyrkästikin toisistaan. Omissa todisteluissani on keskeistä osaa näytellyt *i*-monikko. Kuten tunnetaan, on sekä lapissa että suomessa monikon obliikvisijoissa *i*-suffiksi, kun taas nominatiivi edellyttää aikaisempaa *t*:tä. Monikon obliikvisijojen perustana on ilmeisesti ollut genetiivi, joka lapissa yhä edelleen on ilman varsinaista kaasuspäätettä. En ole pitänyt mahdollisena johtaa mordvan ja tšeremissin suhteita samanlaisesta kannasta, muista suomalais-ugrilaisista kielistä puhumattakaan, joten olen käsittänyt *i*-suffiksilla muodostuneet monikon obliikvisijat suomalais-lappalaiseksi uudismuodosteeksi.

Tätä vastaan on huomautettu, että monikollinen *i*-suffiksi tavataan paitsi unkarissa myös erittäin selvästi samojedissa, jossa se sitä paitsi esiintyy myös absoluuttisessa deklinaatiossa. Näin ollen monikon *i*:n historia on palautettava jo uralilaiselle kaudelle. On väitetty, että *i*-suffiksin kato mordvasta ja tšeremissistä, ja tietysti muistakin suomalais-ugrilaisista kielistä, on perin luonnollinen asia, koska *i* diftongin jälkikomponenttina on helposti kadonnut kielissä, joissa muutenkin on todettavissa vokalismien reduktioilmiöitä. On sanottu, että tällaisen mahdollisuuden kieltäminen tietää itse asiassa historiallisen metodin ylösalaisin kääntämistä. Mitä kuitenkin nimenomaan mordvaan tulee, joka vokalismiltaan edustaa suomen ja lapin ohessa konservatiivisinta kantaa, ei ilman aivan erityisiä perusteita voi edellyttää *i*:n katoa. On näet olemassa aivan varmoja tapauksia, joissa on ollut *i* ja joissa se yhä edelleen on säilyneenä, esim. preteritissä *kandjñ*, vrt. preesens *kandan* (suomen *kannoin* ~ *kannan*). Mordvassa ei monikon epämääräisessä taivutuksessa, siis varsinaisessa alkuperäisessä deklinaatiossa, obliikvisijoja esiinnykään, vaan niiden sijasta käytetään vastaavia yksikön kaasuksia. Vain nominatiivi ja sen kaltainen akkusatiivi tuntevat erityisen numerusmerkin, nim. vanhan *t*:n yhtäpitävästi suomen suhteiden kanssa. Kun asettaa kaiken tämän uralilaisista kielistä tunnettujen tosiasioiden tarjoamaa taustaa vasten, jotka selvästi viittaavat siihen, että erityisesti obliikvisijoissa on monikon formaalinen ilmaiseminen myöhäsyntyistä, niin tuntuu perin vaikealta ajatella, että mordvan nykyiset suhteet olisivat pelkän mekaanisen ja sitä paitsi hyvin kyseenalaisen äänne muutoksen kautta kehittyneet suomen ja lapin edellyttämistä.

Tämä ei tietenkään merkitse sitä, että *i*-suffiksilla ei olisi voinut olla jo uralilaisessa kantakielessä jonkinlainen monikollisuutta osoittava tehtävä. On kokonaan hämärän peitossa, mikä tämä tehtävä siinä tapauksessa olisi ollut,

sillä tosiasiallinen funktionaalinen yhtäläisyys rajoittuu vain suomeen ja lappiin. Monikon merkitystehtävä ei ole niin erikoinen, ettei siihen olisi voitu päätyä monta eri tietä. Deminutiivisuffiksista on voinut kehittyä kollektiivisuffiksi ja siitä taas varsinainen monikon merkki. Rinnakkaiskehityksestä tarvitsee mainita vain ostjakkisamojedin *-la* suffiksin, esim. *logala* 'ketut'. Sama suffiksi kollektiivisuffiksin luonteisena monikon merkinä tavataan ostjakissa ja tšeremississä. Huvittavaa on, että suomen murteissa sama vanha deminutiivisuffiksi on saanut myöhäisen erikoiskehityksen tuloksena monikon merkin tehtävät, esim. *taloloissa*. Näissä tapauksissa on turvaututtu deminutiivimuotoihin, jotta yksikön ja monikon sijojen erottaminen olisi ollut mahdollista sen jälkeen kun painottoman tavun *i*-loppuisen diftongin jälkikomponentti katosi. Suomalais-lappalaisessa kieliyhteisössä on *i*-monikon käyttö niin spesifiikkinen, ettei sitä tässä tehtävässä voi ilman erityisiä perusteita pitää suomalais-lappalaista kantakieltä vanhempana. Toisaalta taas pohjoissamojedilainen *i*-monikko on aivan omalaatuisensa. Pelkällä *i*-suffiksilla muodostetaan monikon akkusatiiveja. Paljon on vielä jäljellä tehtävää, ennen kuin voidaan osoittaa tämä edes kantasamojedilaiseksi perinnöksi. Ei ole nähdäkseen mitään väkinäistä siinä, että samojedin suhteita suomalais-lappalaisiin verratessamme viittäisimme konvergenssin periaatteisiin.

Suomalais-ugrilaisissa kielissä esiintyy erittäin runsaasti tapauksia, joita on pakko pitää rinnakkaiskehityksen tuloksina. Yhteiset edellytykset ovat olleet senlaatuaisia, että tällainen on suorastaan odotuksenmukaista. Niinpä unkarin komparatiivia, suomalais-lappalaiseen muodosteeseen verrattuna, on kaikesta ilmeisestä yhtäläisyydestä huolimatta pidettävä rinnakkaiskehityksen tuloksena. Suomen *l*-suffiksilla johtuneita ulkoisia paikallissijoja ei varsinaisen kaasussysteemin osana voi palauttaa suomalais-permiläiseen kauteen, vaikka sekä permiläiskielet että tšeremissi osoittavat suomeen verrattuina varsin pitkälle meneviä yhtäläisyyksiä. Mikään ei voisi olla mielivaltaisempaa kuin edellyttää, että ne olisivat mordvasta ja lapista kadonneet. Rinnakkaiskehityksen mahdollisuus on kuitenkin aivan ilmeinen, kun kaikissa suomalais-permiläisen ryhmän kielissä on runsaasti paikallisuussuhteita ilmaisevia *l*-johtimisia adverbeja (esim. mordvan *vasoldo* 'kaukaa', lapin *duobbeld* 'tuolta' jne.), jotka helposti ovat voineet kehittyä varsinaisten paikallissijojen mallimuodosteiksi.

Konvergenssin periaatti merkitsee sitä, että omaksumme kriittillisen asenteen kantakielen rekonstruktiota kohtaan. Eri sukukielissä tavattavia yhtäläisiä muodosteita ei ole ilman muuta palautettava kantakieleen. Periaattimme varjelee kantakieltä muodostumasta sellaiseksi varastokammioksi, »laskettavaksi», johon kaikki ilman muuta työnnetään. Mutta sen tehtävänä ei tietysti ole yksinomaan pitää huolta siitä, että kantakieli pysyisi mahdollisimman

köyhänä. Usein se joutuu edellyttämään kantakielessä esiintyneiden muodosten rinnakkaista häviämistä eri sukukielistä. Niinpä on todennäköistä, että uralilainen kantakieli on tuntenut duaalin. Se on kuitenkin säilynyt vain kielialueen periferiassa, jossa usein muutenkin tavataan paljon vanhaa, kun taas useimmissa suomalais-ugrilaisissa kielissä tavattava kato on luettava näiden kielten erityiskehitykseen kuuluvaksi. Aivan samalla tavalla kuin konvergenssin periaate suhtautuu kriittisesti nykykielissä tavattavaan yhtäpitävään moninaisuuteen, se ei ole valmis myöntämään alkuperäisen oikeutusta kaikelle havaittavalle yksinkertaisuudelle. Yksinkertainen on voinut syntyä moninaisuudesta ja moninainen yksinkertaisesta.

Vaikka kielellistä differentioitumista vallitsevat periaatteet ovatkin osittain ristiriitaisia ja siksi moninaisia, että etäisen kantakielen rekonstruointia ei ole pidettävä vain käytännössä, vaan myös teoriassa mahdottomana tehtävänä, niin itse kantakielen käsitettä ne eivät tee tarpeettomaksi. Ilman sitä ei menestyksellinen kielihistorian tutkimus voi tulla toimeen. Se rajoittaa tarkasti sen alueen, johon geneettis-historiallista vertailua voidaan soveltaa. Kaikkiin kieliiin tunkeutuu aina paljon uutta ainesta. Sanasto saa erittäin helposti toisen luonteen, äänneasuu muuttuu, vieläpä kielen tyyppikin voi muuttua, vaikka se on harvinaista. Muoto-opillisiakin aineksia voi kulkeutua vieraista kielistä ja varsin usein läheisistä sukukielistä. Mutta voimme siitä huolimatta turvallisii mielin puhua yhteiseen kantakieleen palautumisesta, niin kauan kuin voimme todeta riittävää morfologista yhtäläisyyttä kahden tai useamman kielen välillä. Emme tietenkään voi sanoa, kuinka paljon tällaista yhtäläisyyttä tarvitaan. Mikään kvantitatiivinen metodi ei voi tulla kysymykseen, ei edes siihen tapaan kuin ns. glottokronologia viime aikoina on ajatellut. Tiedämme kuitenkin, että eräänlainen evidenssi on saavutettavissa. Tästähän on selvänä todistuksena se, että maailman kielten genealogisessa ryhmittelyssä on päästy varsin huomattavaan yksimielisyyteen. Erimielisyyttä esiintyy vain silloin, kun on kysymys siitä, voidaanko edellyttää tähän mennessä suurin piirtein yksimielisesti oletettujen kantakielten palautuvan vielä etäisempiin, esim. urali-altailaiseen tai indoeurooppalais-seemiläiseen kantakieleen. Vaikka toisaalta onkin selvää, että niin sanoaksemme kiistattomien kantakielten takana on vielä paljon varhaisempia ja etäisempiä, niin loputtomiin ei ole edes mielikuvituksessa aihetta jatkaa sukupuun piirtämistä. Totesin jo edellä, että mitä etäisempi kantakieli on, sitä vähäisempi on sen tieteellinen arvo. Vertailtavaa ainesta ei ole kenties kuin nimeksi. Mutta on myös ajateltavissa, että ihmiskielen kehityksessä varsinainen morfologinen systeemi on kerran ollut perin alkeellinen, niin ettei ehkä sanajärjestyksen ja painotuksen lisäksi mitään varsinaisia formaalisia keinoja ole esiintynytkään. On edelleen hyvin ajateltavissa, että tällöinkin oli olemassa suuri joukko erilaisia kieliä. Ne erosivat toi-

sistaan kuitenkin ensi sijassa vain sanavarastonsa ja äänneasunsa puolesta. Tällaisissa oloissa ei mikään voi olla helpompaa kuin toistensa naapuruuteen joutuneiden kielten sekaantuminen. Tämmöisiin aikoihin, jos todella sellaista voidaan pätevillä syillä olettaa, ei kantakielen käsitettä voi soveltaa. Kantakielen käsite on näet kiinteästi liittynyt suhteellisen kehittyneisiin morfologisiin systeemeihin, jotka eivät ainoastaan osoita rakenteellista samanlaisuutta, vaan myös aineellisten yksityiskohtien säännönmukaista vastaavuutta. Vain tällaisessa yhteydessä kantakieli pysyy puhtaasti kielitieteellisenä käsitteenä, jona sen tuleekin pysyä.

PAAVO RAVILA

Die Ursprache als Grundbegriff der Sprachgeschichte

Das Artikel ist auf deutsch im Journal de la Société Finno-ougrienne 60 (1958) erschienen.